

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן, הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת לך

שנת תשפ"ד

וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֲרֵץ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אֲבִיךָ אֶלְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ: (פרק יב פסוק א)

אל הארץ אשר אראך. היה נולד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, עד שאל אל ארץ כנען ואמר לו (סס) 'לזרעך אתן את הארץ הזאת', אז נתקיים 'אל הארץ אשר אראך', ואז נתעכב וישב בה. ומה שאמר 'ויאלצו ללכת ארצה כנען', לא להתקבץ בה, כי עדיין לא ידע כי על הארץ היא נטויה, אלא שאחז לדיק לרכו"י דרך ארץ כנען, כי כן היה צדעתו וצדעתו אביו גם מתחלה בלאתם מאור כשדים. ומפני זה אמר 'זיהי כאשר התעו אותי אלקים מבית אבי (להלן כ' יג), כי היה תועה כשה אובד.

ויתכן לומר כי אברהם מצדקתו ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך, ירמוז לו על ארץ כנען, או על כולה, או על אחת מכל הארצות האל, וס פניו אל כלל ארץ כנען, כי גם הארץ אשר יראנו באמת.

מעשה השב

* יש לדייק בלשון רבינו במש"כ, 'שאחז הצדיק דרכו דרך ארץ כנען', למה נקרא ארץ כנען 'דרכו'.

ואפשר לומר בהקדם מה שהביא רבינו (פרשת בא) דברי רש"י לפרש הכתוב (סס יב ט) 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה', שהנה ברש"י (שם ד"ה שלשים שנה וגו') הקשה שהרי לכאורה פסוק זו סותר למה שנאמר בברית בין הבתרים לאברהם אבינו (בראשית טו יג), 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה'. וכתב לפרש דמשנולד יצחק מתחיל הארבע מאות שנה, דמשהיה לו זרע לאברהם נתקיים 'כי גר יהי זרעך', ומש"כ 'שלשים וארבע מאות שנה', שלשים שנה היתרות, היה משנולד גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק, וכדמבאר רבינו (שם) בארוכה, שאברהם אבינו היה בן שבעים שנה במעמד ברית בין הבתרים, ואז היה בארץ ישראל, ואח"כ חזר לחזן והתעכב שם חמש שנים, שנאמר (יב ד) 'ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן', וכשנולד יצחק היה בן מאה שנה.

ולפי"ז מדויק לשון רבינו מש"כ אלא שאחז הצדיק דרכו דרך ארץ כנען, ש'דרכו', מלשון הכתוב 'אשר דרך בה'. וכוונתו לומר שעכשיו כשיצא מבית אביו לארץ כנען, הלך 'בדרכו' - שדרך בה [שהלך] כבר לפני חמש שנים, במעמד ברית בין הבתרים שהיה בארץ כנען, הלך עכשיו עודה"פ.

כוונת רבינו באמרו 'זיתכן לומר', לפי מה שפירש רבינו שם ע"ד הפשט, שהברית בין הבתרים היה אחרי האמור (סס יב ד) 'ואברם בן חמש שנים ושבעים שנים בצאתו מחרן', והשלושים שנה היתרות, נשלם אחר הארבע מאות שנה במצרים, עיי"ש. ולפי"ז לא היה אברהם אבינו בארץ ישראל לפני כן. והלך עכשיו לראשונה בארץ ישראל. ולכאורה מהיכן ידע אברהם אבינו שצריך ללכת לארץ כנען, אפשר לומר דהרי אמרו חז"ל שאברהם אבינו קיים כל התורה אפילו מצות עירובי תבשילין, ולכן ידע אברהם אבינו שמקום המקדש בארץ ישראל, ולכן הבין שכונת 'אל הארץ אשר אראך', היינו באר"י. רק לא ידע בדיוק באיזה עיר ומקום בארץ ישראל.

העולה מן האימורין, דפירוש הראשון של רבינו היינו לפי חז"ל שהיה אברהם אבינו באר"י קודם לכן. ולכן כתב שאחז הצדיק את דרכו על הארץ. והיתכן לומר, היינו לפי הדרך הפשט שלא היה אברהם אבינו מקודם באר"י. רק מזה שלמד תורה הבין שהכוונה אל ארץ ישראל.

*

וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֵם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַפְּגַעְנִי אֹז בְּאֶרֶץ: (פרק יב פסוק ו)

... 'אלון מורה' זהו במקום שם*. ונקרא גם כן 'אלוני מורה' כמו שכתוב (דברים יא ט) 'מוֹל הגלגל אלל אלוני מורה'. וס הר גריזים והר עבל, כשם וקרוז לירדן. שבו סם בתחילת ביאתם בארץ אלל 'אלוני מורה' הוא מקום אשר הוא בארץ חבון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב 'אלוני מורה', סם 'מורה' הוא על איש אמוני, שהמקום ההוא שלו, כמו שנאמר (להלן יד יג) 'והוא שוכן באלוני מורה האמוני אחי אשכול ואחי ענר'. וכל 'אלון מורה' ו'אלוני מורה' נקרא המקום ההוא על סם איש שמו 'מורה'. אלל זה כנעני הוא מארץ הכנעני הנושג בערבה. וכשיזכיר הכתוב 'מורה' סםס הוא סם העיר, כמו שנאמר (להלן לה כז) 'ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרח קרית הארבע היא חבון', 'על פני מורה היא חבון (להלן כג יט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על סם העיר. וכן סםס בן חמור, כסם העיר סםס. ובכרמלית רבה (מז ח) על דעתיה דרבי יהודה, אתרל הוא דשמייה ממרל, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברל הוא דשמייה ממרל.

מעשה השב

* בפסוק כתיב שני מקומות 'עד מקום שכם', עד אלון מורה, דעת רש"י 'אלון מורה' היא 'שכם', והיה לאותו מקום שני שמות. אמנם דעת רבינו ד'שני מקומות הם, ואפשר לפרשו בב' אופנים א. דאלון מורה היה 'ליד' שכם. ב. דאלון מורה היה מקום בתוך שכם.

ונראה לומר שלכן סבר רבינו דהם שני מקומות, מדכתיב 'מקום שכם', ואם אלון מורה היה שכם, היה צריך לכתוב 'עד שכם'. כמו שכתוב 'ויבא עד שכם'. אלא ע"כ שהם שני מקומות, ויבוא אברהם אל מקום אלון מורה שליד שכם, או שהגיע אל אלון מורה שהוא בתוך שכם.

ב רבינו מבאר שם המקום 'אלון מורה', היינו דהיה אדם שנקרא 'מורה' על שם העיר שנקרא כן, כמו שמצאנו 'אלוני מורה', 'מורה' היה אדם שקרו 'מורה' על שם העיר. והביא ראיה שמורה היה עיר, דכתיב 'על פני מורה'. והטעם שהוצרך להביא ראיות לזה הוא משום שלא מצאנו עיר שנקרא 'מורה'. מ"מ צריך לומר שהיה עיר שנקרא מורה, כמו שמצאנו שהיה קוראים על שם העיר.

וַיְהִי רַעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרֶד אֲבָרָם מִצְרַיִם לָגוֹר שָׁם כִּי-כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ: (פרק יב פסוק י)

ויהי רעב בארץ... ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה, שהביא אשתו אלדקת במכסול עון, מפני פחדו פן יתגוהו, והיה לו לזכות באלקיו שילול אותו ואלה אשתו ואלה כל אשר לו, כי יש כח באלקים לעזר ולהליל. גם יליאחו מן הארץ שנלטוה עליה מתחלה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלקים ברעב יפדנו ממותא, ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים זיד פרהה, במקום המשפט שמה החטא.

מעשה חשב

* הנה נסיון הלזו הוא אחד מעשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו בהם. ונחלקו רש"י ורבינו מה היה הנסיון. ושורש המחלוקת הוא דבקרא מצינו ב' ענינים. א. 'ויהי רעב בארץ'. ב. 'וירד אברם מצרימה לגור שם'. ומעתה יש לחקור מה היה הנסיון. עצם הרעב שלא ירהר אחר מדותיו, או הירידה למצרים.

הנה ברש"י (ד"ה רעב בארץ) כתב "באותה הארץ לבדה, לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען. ועכשיו משיאו לצאת ממנה", ומשמע מדברי רש"י דהנסיון היה אם יתרעם שהוצרך לירד למצרים. אבל מדברי רבינו אינו משמע כן, אלא שהנסיון היה 'ויהי רעב בארץ'. דהרי כתב רבינו כי יציאתו מן הארץ מפני הרעב 'עון אשר חטא'. משמע שהיה לו רק עון בזה, אבל לא שהיתה עיקר הנסיון שנתנסה בו אברהם אבינו. אלא הנסיון היה 'ויהי רעב בארץ', ואברהם אבינו עמד בנסיון זה במה שלא התרעם על הרעב שהביא הקב"ה כאשר בא לארץ ישראל. ומ"מ הירידה למצרים היה חטא בשגגה. מפני שהקב"ה לא ציוה עליו לירד למצרים. וע"כ היה לו לבטוח על הקב"ה ולא לירד למצרים.

ולפי"ז אפשר ליישב מה שהקשה הר"ן על דברי רבינו וז"ל "וכן מה שכתב (הרמב"ן) שחטא בצאתו מן הארץ מפני הרעב, איננו נכון אצלי, כי כבר נמנה זה מכלל הנסיונות, וידוע כי השי"ת צדיק יבחק. ומי שעמד בנסיונו לבר, ואיך ינסה אברהם אבינו בזה להכשילו הלילה".

אכן לפי הנתבאר בדברינו שיטת רבינו, שהנסיון הוא עצם הרעב, לא קשה קושיית הר"ן, שהרי אברהם אבינו עמד בנסיון זה לסבול הרעב ולא התרעם על זה. ונמצא דשפיר עמד בנסיון. ומה שירד למצרים אינו חלק מהנסיון כלל רק חטא אשר חטא.

ושוב ראיתי שכן כתב רבינו בהדיא בדרשת תורת ה' תמימה וז"ל "והנסיון השלישי, ויהי רעב. שהוצרך עוד לצאת ממקום מושבו, וסבל היוקר והרעב קודם צאתו". ומבואר בדבריו כי הנסיון היה הרעב.

ב פירוש, שעצם הגלות נגזר כברית בין הבתרים כמו שנאמר 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה', אבל הגזירה לא היתה שהשעבוד יהיה במצרים, רק מכיון שירד אברהם אבינו למצרים, נגזר שהגלות יהיה במצרים.

ואולי י"ל הטעם לפי מש"כ רבינו לקמן (פרק יב פסוק ו עה"כ 'ויעבר אברם בארץ'), שכל מה שנזכר בפרשיות בענין אברהם יצחק ויעקב, היה פועל דמיוני בכל העתיד להעשות בזרעם. וזהו מ"ש חז"ל בקצרה 'מעשה אבות סימן לבנים'. ולפי"ז א"ש שעל ידי שירד אברהם אבינו למצרים עשה פועל דמיוני, לבניו שירדו למצרים, ויזכו להגאל משם.

*

וְהָאֵמֶן בַּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה: (פרק טו פסוק ו)

וְהָאֵמֶן בַּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. פירש רש"י, הקלוש כרוך הוא חשב לו לזקה וזכות על האמונה שהאמין בו. ואינו מציין מה הזכות הזאת, למה לא יאמין באלהי אמו, והוא הנביא בעצמו, ולא איש אל ויכוז. ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב, ושאר הנסיונות איך לא יאמין בעבודה טובה.

והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה', וחשב כי בלדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים, לא בלדקת אברהם ובשכרו, אף על פי שאמר לו 'שכר הרבה מאד', ומעתה לא יירא פן יגרום החטא. ואף על פי שבנבואה הראשונה חשב שיהיה על תנאי כפי שכר מעשיו, עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע, האמין כי נכון הדבר מעם האלהים, אמת לא ישוב ממנה, כי לזקה ה' היא ואין לה הפסק, כענין שכתוב (ישעיהו מה כג) 'כי נשבעתי נאם ה' ילא מפי לזקה דבר ולא ישוב'. או יאמר, כי אברהם האמין שיהיה לו זרע יורש על כל פנים, והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לזקה, כי בלדקת ה' יעשה כן, כמו 'אלהים חסד לטובה' (להלן כ ט). וכן 'ותחשב לו לזקה' (ההלים קו זא) לפיכך, שחשב לו הבטחתו זו, שבטח בשם נמעשה הוא לזקה לדור ודור, כי לעולם ישמור לו האל בעבודה לזקתו וחסדו, כדרך 'לעולם ישמור לו חסד' (שם פט כט) *:

מעשה חשב

* תמצית השיטות 'ויהשבה לו צדקה':

דעת רש"י: שהקב"ה חשב לאברהם לצדקה על האמונה בה', מבלי לבקש אות על ההבטחה. והוקשה רבינו וכי זכות הוא לנביא ה' שיאמין בה', ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב, וכן עמד על שאר הנסיונות, איך לא יאמין בה' על הבטחה טובה.

דעת רבינו בפירוש ראשון: שאברהם החשיב את הבטחת ה' אליו לצדקה, שבצדקת ה' יתן לו זרעו, ולא בזכותו, וחשב כן אע"פ שאמר לו הקב"ה 'שכר הרבה מאד'. ולכן שוב לא נתיירא שמוא יגרום החטא שלא תתקיים ההבטחה, מכיון שהבטחה זו היה בתורת צדקה. וצדקת ה' אין לה הפסק. וכ"כ רבינו בדרשת תורת ה' תמימה 'והפירוש הנכון שהאמין בו והשבה אברהם צדקה מאלקיו, ולא חשב כי מעשיו גורמים. כי למה לא יאמין, ולמה תחשב לו לצדקה".

דעת רבינו בפירוש השני: שהקב"ה חשב לאברהם לצדקה שהאמין שיוזכה לבן יורש, והכוונה שכה של הצדקה לדור ודור, ואינה במלה לעולם. ולפירוש שני הרי הוא כמו פירוש רש"י שהקב"ה חשב לאברהם לצדקה, אך לא מטעמו על עצם האמונה. רק כדי שיהיה קיים לדור ודור.